

KARADAĞ VAKIFLARI: HUKUKSAL PERSPEKTİF

Bugünkü Karadağ sınırları dahilinde bulunan bazı şehirler Osmanlı idaresi esnasında bir kısmı Bosna Eyaleti'nin Hersek Sancağı, bazıları ise İşkodra Vilayeti İskenderiye Sancağı'na bağlıydılar. Osmanlı döneminde Karadağ'da toplam 171 cami inşa edilmiştir. Gerek Osmanlı dönemi esnasında çıkan isyanlar gerekse sonraki dönemde camilerin yarısından fazlası veya toplam 91 adet yok edilmiştir.

Özet

Balkan ülkelerinin çoğunda olduğu gibi Karadağ'da da Osmanlıların çok sayıda vakıf kurduğu bilinmektedir. Tam olarak bilinemeyen husus ise bu vakıfların sayısı, faaliyet gösterdikleri alan ve benzer konulardır. Bildirimizde kullandığımız kaynaklar, Karadağ ülkesinin Osmanlı Vakıf Mirası bakımından oldukça zengin olduğu izlenimini vermektedir. Karadağ'da eskiden var olan Osmanlı vakıf eserlerinin ihya edilmesi, sadece Osmanlı medeniyetinin ihtişamını değil, bölgenin kültür değerini de ortaya koyacaktır. 30.01.2012 tarihinde Karadağ İslam Birliği ile Karadağ Hükümeti arasında imzalanan ve özellikle Karadağ İslam Birliği Teşkilatı'nın haklarını tespit eden anlaşma, Karadağ'daki Osmanlı vakıflarının geleceği bakımından umutlu olmamız için çok önemli bir katkıdır.

Osmanlıların Karadağ bölgesini fetihleri 15. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır, burası kaza olarak İşkodra sancağına bağlanmıştır. İlk Osmanlı-Karadağ çatışması I. Murat döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde Makedonya ve Arnavutluk'u fethetmekle meşgul olan Hayrettin Paşa kumandasındaki Osmanlı Ordusu'nun ilerleyişini durdurmak amacıyla zamanın Karadağ Prensi II. Balşa kendi kuvvetleriyle Avlonya'ya gitmiştir. Avlonya'nın kuzeyinde bulunan Berat'ta Osmanlı Ordusu ile yapılan çatışma sırasında II. Balşa hayatını kaybetmiştir (1385). II.Balşa'nın yerine geçen yeğeni II. Curac, Osmanlı'ya bağımlı yerel idareci olmuştur. Karadağ'da Slavların kurmuş oldukları Zeta Devleti'nde Podgorica önemli bir yerleşim birimiydi. Sırp, 15. yüzyılın ilk yarısında Zeta devletini alarak Podgorica'yı merkezlerinden biri haline getirmiştir.¹

* Çankırı Karatekin Üniversitesi Öğretim Üyesi.

1 Adnan Peşiç, "Podgorica'nın Kısa Bir Tarihi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/23/135.pdf>, s.1-2.

Bugünkü Karadağ sınırları dahilinde bulunan bazı şehirler Osmanlı idaresi esnasında bir kısmı Bosna Eyaleti'nin Hersek Sancağı, bazıları ise İşkodra Vilayeti İskenderiye Sancağı'na bağlıydılar. Osmanlı döneminde Karadağ'da toplam 171 cami inşa edilmiştir. Gerek Osmanlı Dönemi esnasında çıkan isyanlar gerekse sonraki dönemde camilerin yarısından fazlası veya toplam 91 adet yok edilmiştir.²

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde, dijital tarama sırasında yapılan ilk araştırmada tıpkı diğer balkan ülkelerdeki gibi Karadağ ile alakalı olarak da çok fazla vakıf kaydı bulunmamaktadır. Mesela Bosna Hersek ile ilgili yaptığımız ilk çalışmada 41 vakfiye çıkmış, şu anda vakfiye veya vakfa delalet eden diğer kayıtlarıyla beraber bin beş yüz civarındaki bir rakama ulaşılmış vaziyettedir. Bu bildirin hedefi Karadağ'da bulunan tüm vakıfları ortaya çıkarmak değildir elbette. Ancak bölgenin, diğer Balkan Bölgeleri'ne nazaran çok da vakıf fakiri olmadığını işaret ederek, vakıf mallarının ihya edilerek sahiplerine iadelerinin sağlanması için yapılması gerekenlere işaret edilecektir. Ancak Karadağ isminin Osmanlı topraklarının birçok farklı yerinde kullanılması işimizi zorlaştıran en önemli sebeplerin başında gelmektedir.

Karadağ vakıfları ile alakalı olarak ilginç tarihi bilgilere ulaşılmış bulunmaktayız. Bölgede vakıf müessesesine benzer ve günümüz terminolojisiyle "filantropi" gönüllü bağış, gibi kavramlarla ifade edilen hadiseye erken denilebilecek dönemlerde rastlanmaktadır. Esasında kelime anlamı Yunanca iki kelimenin birleşiminden ileri gelmektedir. Philos= dost veya dostluk, Antropos= insan. Bu manada terim insan sevgisi, insan dostluğu olarak da tercüme edilebilir. Karadağ bölgesinde hayır işlerini düzenleyen belki de en eski belge Kotor Kardeşlik Tüzüğü adında 1463 tarihli bir belgedir. Tüzüğün toplam 26 maddesi vardır. Bu belgeye göre bu kardeşlik cemiyete bağlı denizcilerin bazılarının başına bir musibet geldiğinde veya fakirlik gibi bir zorlukla karşı karşıya kaldığında cemiyetten belli yardımların yapılması öngörülmüştür. Mesela cemiyete üye olan birinin kızı evlendiğinde cemiyet tarafından mütevazı sayılan ve bir etekten ibaret olan bir hediye verilmesi uygun görülmüştür. Cemiyet üyelerinden birinin memleketi dışında veya uzak bir yerde ölmesi durumunda cenazesinin nakli için gerekli işlem ve yardımların yapılması da sağlanmaya çalışılmıştır. Hıristiyanlarda cenaze masraflarının önemli bir miktar olduğu düşünülecek olursa, cemiyet, ölen üyelerinin gerektiği hallerde cenaze masraflarının karşılanmasını da sağlamaktaydı. Mesela her "Çiçekli Pazar" denilen ve Hz. İsa'nın Kudüs'e girdiği gün olarak bilinen günlerde sekiz papazın vefat eden kimsenin mezarında dua okumaları temin edilmiştir. Vefatının üçüncü gününde yapılması gereken dini tören de - vefat edenin ailesinin imkanları el vermediği takdirde de- Kardeşlik Cemiyeti tarafından yerine getirilmekteydi. Tüzüğün 20. Maddesine göre ise, yabancı bir denizci Kotor'da vefat ederse, cemiyet cenaze masraflarını karşılar ve kendi mezarlığına defnettir.³ Kardeşlik tüzüğünün birçok maddesi, cemiyetin daha çok sigortaya benzer bir işlevi olduğunu söylemek mümkün ise de, kendi meslektaşlarına yönelik olsa bile 20. Madde karşılıksız bir yardımı öngördüğünden dolayı İslam Medeniyetindeki vakıf anlayışına yakın bir misyon taşıdığını ifade etmek olasıdır. Nitekim yazar Hıristiyan olmasına ve genelde bölgedeki Hıristiyan kökenli kimselerin hayır işlerinden bahsetmesine rağmen, kitabın ithaf kısmında Bar şehrinin büyük vakıflarından olan Yahya Ağa'nın vakıfnamesinden aldığı şu cümleyi yerleştirmiştir:

Blago onome čovjeku, u čije ruke ulazi blago od halala, pa ga na korisnu svrhu zavješta.

Jahja-aga Ibrahim Osmanov, Bar, 1753. Godina

"Ellerine helal olarak gelen maldan faydalı amaçlara kullanan kimseye ne mutlu"

Yahya ağa bin Osman, Bar, sene 1753

2 Bajro Agoviç, *Vakufi u Crnoj Gori*, Islamska Zajednica u Crnoj Gori, Podgorica 2 Nisan 2012, s. 25.

3 Dragutin Popoviç, *Primjeri Filantropije u Crnoj Gori do kraja XX. Vijeka*, (XX. Asrın Sonuna Kadar Karadağ'da Filantropi Örnekleri), Fond za aktivno gradjanstvo, Podgorica 2009, s. 19-20.

Genel manada yukarıda zikredilen örnekler Osmanlı Vakıf Sisteminde belediye işlerini yerine getiren ve belediye kanunuyla beraber belediyelere devredilen avarız vakıflarına benzemektedir.

Dragutin Popoviç'in bahsettiği birçok örnek Osmanlı vakıf uygulamalarına benzemektedir. Mesela 1925 yılında Nikşiç şehrindeki İlkokul'da okuyan fakir öğrenciler için 1906 yılında Risto Rinda RADNIÇ ve eşi Lyubitsa tarafından bir yurt binası vakfedilmiştir.⁴ Ayrıca İslam Vakıf anlayışına benzer bir belge daha vardır: Danilovgrad'lı Mileta Çipoviç, aynı şehirde inşa ettiği okula iki katlı evini ve sahip olduğu topraklarını, vasiyetnamede şu ifadeleri kullanarak bağışlamıştır:

Daniovgard Rsoyevitsa mevkiinde kendi imkanlarımla inşa ettirdiğim okul için, söz konusu okulun alt tarafında ve "Velyem Polye" yerinde bulunan ve toplam 15 ralo (27 dönüm civarında) arazimizin tamamını bağışlıyorum. Benim vefatımın ardından bu mal varlığımın tam sınırları bir özel maarif ve mahkeme komisyonu tarafından belirlenecektir. Aynı şekilde Rsoyevitsa mevkiinde bulunan iki katlı evim ve bu eve ait olan arazinin tamamını ve kendi hür irademle okula bağışlıyorum. Söz konusu malların tamamını kendi vakfıma vakfediyorum, satılamaz ve okul dışında başka bir yere devredilemez. Elde edilecek gelirler de Karadağ Milli Eğitim Kanunu'na uygun olarak Milli Eğitim Bakanı'nin gözetiminde okul fonuna aktarılmalıdır.⁵

Burada zikredilen hususlardan, İslami bir kurum olan vakıf müessesesi bölgede sadece müslümanlar arasında değil, gayri müslimler arasında da ciddi bir karşılık bulunduğu anlaşılmaktadır. 14. asrın sonlarında Karadağ Bölgesi'ne çok yakın mesafede bulunan Üsküp, Yeni Pazar, Prizren gibi şehirlerde kurulan Osmanlı vakıfları örnek alınmış da olabilir. Veya 11. asrın başından itibaren Selçukluların kurdukları vakıflardan Boka Kotorska Denizcileri bir şekilde haberdar olmuş da olabilirler. Her halükarda vakıf müessesesinin bölgede güçlü ve etkili bir şekilde var olması Osmanlı idaresi sonrasında mevzu bahis olmuştur.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri-Yugoslavya" eserinde Karadağ'daki Osmanlı eserlerinden bahsetmektedir. Mesela Bar Kasabası ile ilgili verdiği bilgilerden yola çıkarak bu küçük kasabada -bugün hiç birisi ayakta olmayan- Fatih Sultan Mehmet Camii, Mektebi ve Medresesi, Sultan Selim Camii ve mektebi, Sultan Murad Camii, Hasan Dede Tekkesi ve türbesi, iki köprü ve su kemerleri mevcuttu.⁶ Hasan Dede Türbesi ile alakalı Osmanlı Arşivlerinde bulunan bir belge bize bazı bilgiler vermektedir. Bar Kasabası Varoş mahallesi sakinlerinden Abbas bin Süleyman bin Ömer adlı vatandaşın verdiği bir dilekçe ile, kendileri Hasan Dede zürriyetinden olduğunu iddia edip bu hakikatin herkes tarafından bilindiğini, devlet tarafından da tahkik edilip ortaya konulduğunu ifade ederek "türbe-i mezburenin evkaf-ı hümayundan kayd-ı kaleminden derkenar olunup müsteban olduğu vechile" yeniden kendi kaydına ilave edilerek ve bunun için bir berat talebinde bulunmuştur. Havale yazısında Evkaf-ı Hümayun Müsteşarının yazısına göre, talein büyük ihtimalle uygun görülmüş ve gereği yapılması istenmiştir.⁷

Bar şehrinin vakıf açısından çok zengin olduğu bilinen bir şeydir. Nitekim, Eylül/Ekim 1731 tarihli başka bir belgeye göre Bar şehrinde "Merhum Hacı Hüseyin kendi mülkünden yüz elli dib zeytun ve iki bin akça kale-i mezbur Sultan Selim Han aleyhir rahme ver Ridvan Cami Şerif imamlarına ... devri hatmi şerif tilavet etmek üzere şart-ı vakf eylemeğin ber mucebi şart-ı Vakıf" ... mürteza fevt olup yerine Sülbü oğlu Ali'ye berat buyurulur. fi r evvel 1144

4 Dragutin Popoviç, s. 65.

5 Dragutin Popoviç, s. 65.

6 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri-Yugoslavya*, İstanbul Fetih Cemiyeti, C.II, Kitap 3, İstanbul 2000, s. 55-56.

7 BOA.EV.EMH.239/30.

Yine İskenderiye Sancağı'nda Bar Kalesinde vaki sultan Selim Camii Şerifte vakf eylediği kırk dib zeytin eşcarı imamları ... olup Yerine oğlu Ali'ye tevcih ve berat buyurulur⁸

Bugün Bar şehrinde, zamanında meyve bahçeleri, orman, zeytinlik gibi geniş akarları olan Ömer Paşa Camii faaliyettedir. Bu camiinin 1916 yılındaki mal varlığına göre:

350 adet zeytin ağacının gelirleri imamların ihtiyacı için,

Hatm-i şerif okunması için 895,60 forint (Avusturya'nın para birimi)

Murabaha olarak verilen 368,80 forint

80 adet zeytin ağacı çeşitli ihtiyaçların karşılanması için

120 adet zeytin ağacı ve 8 forint caminin aydınlatması için.⁹ Osmanlı Devlet Arşivinde bulunan ve 1275/1858-59 tarihli bir belgeye göre Bar şehrinde Varoş Mahallesi sakinlerinden Bedri Hasan Beşe bin Mehmed'in kendi mülkünden bil'ihrac vakf ve haps etmiş olduğu menzil ve bahçe va sair maldan bahsedilmektedir.¹⁰

Karadağ'ın en büyük vâkıflarından birisi Taşlıcalı Hüseyin Paşa'dır. Onun Taşlıca'da (bugünkü adı Plevlya) yaptırdığı cami sadece Karadağ'da değil tüm Balkanların en güzel örneklerinden biridir. Hüseyin Paşa Vakfı'nın bölge için büyük sayılabilecek akarlara da sahiptir. Vakfın hizmetleri için 36 dükkân, 2 kahvehane, 7 mağaza, 5 berber dükkânı, 1 okuma odası, 2 han, 1 aşevi, 1 ev, 2 bahçe, 2 oda, 1 otlak, 8 tarla, 2 arsa, 1 mektep, 1 cami, 1 halk bahçesi, 1 şadırvan, 1 saat kulesi ve 1 mezarlık.¹¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Hüseyin Paşa Vakfı'nın vakfiyesine şimdilik ulaşamadık ancak bu vakfa ait iki şahsiyet kaydına rastladık.

Vgm defter no 171 sayfa no. 158 sıra no: 1233

Hüseyin Paşa yeni şahsiyet kaydı:

Abdullah Efendi

Fi 17 Ramazan 278/18 Mart 1862 nezareti evkaf-ı hümayun mülhak evkaftan Bosna eyaletinde Hersek sancağında vaki Medine-i Taşlıcada kain Hüseyin paşa camii şerifi vakfı.

Aynı vakıf ile ilgili bir atik kaydı daha vardır ve bu kayıt Vgm defter no 404, sayfa no: 412 ve sıra numarası 217'de bulunmaktadır.

8 VGM.1200/5.

9 Bajro Agoviç, s. 9-10.

10 BOA.EV.MKT. 67/14.

11 Bajro Agoviç s. 4.

Hüseyin Paşa Camii, Taşlıca (Plevlya)

Taşlıca (Plevlya) kasabasında diğer bir vakıf da Hacı Hasan Camii vakfı'dır. Kayıtlara göre bu vakıf "Nezaret-i Evkaf-ı hümayuna mülhak evkaftan Hersek Sancağı Taşlıca kasabasına kain el Hac Hasan Camii şerifi vakfıdır. Vakfın tasarrufuyla yetkili olan kişiler Hafız Selim Efendi bin Sinan ile ona naib olan Sağır Hafız Ali'dir. Tevcihat yılı 295/1879. Kayıtlara göre vakıf sahibinin şartları yoktur. Vukuat kısmında da şu bilgiler mevcuttur: 1310 Recep ayının 14'ünde sağır Hafız Ali Efendi söz konusu niyabetten vaz geçerek esas idareci olmuştur. 26 Z Kade 327 tarihli vukuat kaydına göre ise "Muma ileyhın vefatıyla mahlulünden kebir oğlu Bekir Efendi'ye ba hatt-ı hümayün tevcih olunmuştur."¹²

Taşlıca'da olan diğer bir vakıf da Mirahor-ı evvel Süleyman Ağa'ya aittir. Kayıtlara göre bu vakıf 10/292 ve 3752306 numaralı defter-i mühimme'de kayıtlıdır. Tanzim yılı 1208, tescil yılı ise 1209/1794-95 olmuştur.

Taşlıcanın Budbey veyahut Podbek Köyü'nde de Mustafa Bey Camii Şerifi Vakfı mevcuttur. Aynı köyde bir de merhum Osman Beyin vakfettiği arazi ve çayır vardır. Bu arazi ve çayırın mahsülâtından elde edilecek gelir mezkur caminin masrafları için kullanılacaktır. Vakfın mütevellisi İbrahim Bey'dir. Vakfın sahip olduğu arazi ve çayırlarından iki senelik kira hasılatı 900+900 toplam 1800 kuruş. Söz konusu vakfın gelirleri ise cami imamlarının maaşları, hatimler okunması ve benzer işler için kullanılmıştır.¹³

Bunların dışında yine Taşlıca Kasabası'nda Hasan Paşa Camii Vakfı da mevcuttur.¹⁴

12 VGM. Defter. 171/82.

13 BOA. EV.MH.361/152.

14 BOA. EV.MKT.CHT.246/492.

Karadağ Spuj Kasabası'nda da vakıf kaydına rastladık. "İskenderiye sancağında İspuz kalasında Hüseyin ağa camiinde beş akça ile hatib-i evvel Ahmet Halife tecdid-i berat etmiştir fi safer 1144/Ağustos-Eylül 1731"¹⁵

Karadağ'ın Ülgün Kasabası vakıflarıyla ilgili olarak da bazı muahsebe kayıtlarına ulaşmış bulunmaktayız. Burada Sultan Selim eski ve yeni camilerin hizmetleri için İskenderiye İskelesi Gümrüğünden belli bir meblağ tahsis edilmiştir. Aynı defterdeki kayıtlara göre yine Ülgün kasabasındaki Sultan Selim Han Mektebi Vakfı, Muallimhane-i Kebir Vakfı, Hasan Ağa Mektebi Vakfı, Varoş Camii Vakıfları'nda hizmet edenler için de İskenderiye Gümrüğü mukatalarından destek sağlanmış. ¹⁶ Bu vakıflar dışında yine Ülgün kasabasında Süleyman Ağa bin Ali Vakfı¹⁷ ve İbrahim Paşa Vakfının kayıtları mevcuttur.¹⁸ Süleyman Ağanın bir de nukud vakfı mevcuttur.¹⁹

Eski Yugoslavya ve hatta tüm Balkanlarda olduğu gibi vakıf malları, yeni idarecilerin hedefindedi. Kendi çıkardıkları kanun sayesinde bunu (kanunun yürürlüğe giriş tarihi 26 Aralık 1958)²⁰ kolayca gerçekleştirdiler. Bu hususla alakalı çok çarpıcı bir belge var ki, idarenin Osmanlı vakıfları ve genelde İslam mirasına olan bakışını özetler mahiyettedir. Federal Yugoslavya Plan Komisyonu'nun 1949 yılında ve 83/49 sayılı Resmi Gazete'de yayımladığı ve belediye vakıf kurullarına iletilen emirde şunlar ifade edilmiştir: *Kağıt üretiminde kullanılmaya müsait ve kağıdın hammaddesi olan selülozu ithal ettiğimize ve eski Yugoslavya Dönemi'nde nüfus kayıt memurluğu yapan çok sayıda imamın elinde ve vakıflar kurullarında çok sayıda eski arşiv malzemesi bulunduğuna göre, söz konusu arşiv belgelerinin kağıt fabrikalarına iletmek üzere çöp toplayan yerel şirketlere teslim edilmesi gerekmektedir... Bu emri derhal uygulamaktan kaçınan ve ona aykırı hareket eden sorumlulara karşı cezai işlem uygulanacağına dikkat çekerez.*"²¹

Ülgün Vakıflar Kurulu'nun idare ettiği vakıf mallarının büyük bir kısmı devlet tarafından zorla alınarak millileştirilmiştir. Mesela 1959 yılında Ülgün Halk Kurulu'nun 03-1737/36:37:38:39:40 ve 41 sayı ve 3 Ocak 1959 tarihli kararına göre, Ülgün Vakıflar Kurulunun idare ettiği ve çeşitli vakıflara ait olan 6 adet dükkan millileştirilmiştir. Ülgün Vakıflar Kurulunun itiraz edip en azından bir dükkanın millileştirilmekten kurtarmak için başvurduğunda, bunun mümkün olmadığını zira tüm ticari binaların millileştirildiği cevabını almıştır.²²

Ülgün Şehri'nde el konulan vakıf akarların listesi şu şekildedir:

Eskişehir Camii, içinde 44 adet zeytin ağacının olduğu toplam 2 298 m²;

Ülgün'deki vakıflara ait: Valdanos Mevkii'nde içinde 667 zeytin ağacının olduğu 36 084 m² II. sınıf arazi;

Valdanos Mevkii'nde içinde 8 zeytin ağacının olduğu 357 m² II. sınıf arazi;

Valdanos Mevkii'nde içinde 338 zeytin ağacının olduğu 15 139 m² III. sınıf arazi ;

Valdanos Mevkii'nde içinde 594 zeytin ağacının olduğu 26 780 m² III. sınıf arazi ;

Toplam arazi miktarı 78 360 m² ve 1 607 zeytin ağacı

15 VGM. Defter. 1200/4.

16 BOA.EV.HMH.d-6594.

17 BOA.EV.MKT:2932/107.

18 BOA.EV.MH. 2405/181.

19 BOA.EV.MKT. 2932/129.

20 Bajro Agoviç, s. 24.

21 Bajro Agoviç, s. 23.

22 Bajro Agoviç; Ulcinj ile alakalı belgeler kısmında.

Briyeg Camii Vakfı'na ait mallar:

Mavriyan Mevkii'nde, içinde 14 zeytin ağacının olduğu 631 m² II. sınıf arazi ;

Bişte Mevkii'nde, içinde 22 zeytin ağacının olduğu 707 m² II. sınıf arazi ;

Bişte Mevkii'nde, içinde 18 zeytin ağacının olduğu 601 m² III. sınıf arazi;

Mandıra Mevkii'nde, içinde 22 zeytin ağacının olduğu 1 573 m² II. sınıf arazi;

Toplam arazi miktarı 3 512 m² ve zeytin ağacı adedi 76.

Lyama Camii Vakfı'na ait akar:

Bişte Mevkii'nde, içinde 61 zeytin ağacının olduğu 2 797 m² II. sınıf arazi

Namazgah Camii Vakfı akarı:

Bişte Mevkiinde, içinde 17 zeytin ağacının olduğu 902 m² II. sınıf arazi.

Paşa Camii Vakfı akarı:

Valdanos Mevkii'nde içinde 47 zeytin ağacının olduğu 2040 m² II. sınıf arazi ;

Valdanos Mevkii'nde içinde 43 zeytin ağacının olduğu 1725 m² II. sınıf arazi ;

Valdanos Mevkii'nde içinde 29 zeytin ağacının olduğu 1047 m² II. sınıf arazi ve

306/2 kadastro numarası altında kayıtlı içinde 1 adet zeytin ağacının olduğu 141 m² arazi.

Toplam 4 953 m² ve 120 adet zeytin ağacı.

Böylece Ülgün'de dükkan ve diğer taşınmazlar dışında millileştirilmiş arazinin toplam miktarı 92 822 m² arazi ve içinde 1 1925 adet zeytin ağacı.²³

Elde edilen bilgilere göre II. Dünya Savaşı sonrasında Karadağ'da aşağıdaki vakıf mallarına el konulmuştur: Ülgün'de 3, Podgoriçe'de 3, Biyelo Polye (Akova) 2, Berane'de 2, Plevlya (Taşlıca) 4 ve Plav'da 2 cami. **Toplam 16 cami.**

Bina ve dükkanlar: Ülgün'de 6, Podgoriçe'de 2, Nikşiç'te 1, Tuzi'de 2, Plav'da 1, Berane'de 7, Petnyitsa 1, Plevlya'da ise 44 dükkan, 5 kahve dükkanı, 5 vakıf evi, 1 medrese binası, Rojaye'de de 1 bina. **Toplam 76 adet bina.**

Arazi: Ülgün'de içinde 1925 zeytin ağacının olduğu 92.822 m² arazi, Bar'da 150.500 m², Podgoriçe'de 95 240 m², Nikşiç 220 000 m², Biyelo Polye (Akova) de 30 000 m², Berane'de 120 000 m², Rojaye'de 20 000 m² tarla ve 200 000 m² orman ve Plav-Gusinye'de 70 000 m². **Toplam 998 562 m².**

Başkent Podgoriçe'de de çok sayıda vakıf var. Bu şehrin en önemli vakıflarından biri Mehmet Paşa Osmanoviç Vakfı'dır. Onun Podgoriçe'de bir cami, saat kulesi ve Rinitsa Nehri üzerinde bir köprüsü vardı. Vakfın akarları olarak ise Eski Varoş Mahallesi'nde bir ev ve Yukarı Zeta'da yaklaşık 900 metre arazisi vardı.²⁴ 15. asırda inşa edilen diğer bir cami ve vakıf ise İskender Çavuş Camii ve Vakfı'dır. Halk arasında bu cami Starodoganyska (Eskidoğan) Cami olarak bilinir. 1920 yıllarında bu vakfa ait değirmenler ve tarlaları vardı. O sırada camiye ait bir de 310 dinarı vardı. Bugün bu camiye ait toplam 80 m² olan 3 adet dükkan vardır. Bu dükkanlar kiraya verilmiş ve geliri cami için kullanılmaktadır. 1972 yılı içinde vakfa ait olan arazi satılmış ve bu para karşılığında bu dükkanlar satın alınmıştır. Bu vakfa ait ve camiden evvel inşa edilen bir de tekkesi vardı. Bu cami bugün faaliyettedir.²⁵

23 Bajro Agoviç, Vakufi u Crnoj Gori, Ulcinj bölümü.

24 Bajro Agoviç, s. 4.

25 Bajro Agoviç, s. 8-9.

İskender Çavuş Camii (Starodoganyjska)

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Podgoriçe veya bu kazaya bağlı kasabalarda bulunan camilerin bir kısmı de şunlardır:

1. Podgoriçe derventinde Hacı Mehmet Cami-i Şerifi Vakfı,
2. Podgoriçe varoşunda Hüseyin Ağa Cami-i Şerifi Vakfı,
3. Podgoriçe Mehmet Ağa Cami-i Şerifi Vakfı,
4. Podgoriçe Eynehan çavuş Bin Ebu Bekir Cami-i Şerifi Vakfı, (Eynehan Çavuş'un sahibi olduğu bir cami de Hubyer Kalesi'nde mevcuttur. Aynı zamanda Podgoriçe Varoşu'nda ve Eyneham Kethuda Camii Şerifi olarak zikredilen bir cami ve vakfının kaydı mevcuttur. Bu üç cami de tek olma ihtimali vardır)
5. Podgoriçe varoşunda Hüseyin Ağa Cami-i Şerifi Vakfı,
6. Podgoriçe Golubovçe mahallesinde bir cami,
7. Podgoriçe Breslav? Mahallesinde Mehmet Ağa Camii Şerifi Vakfı,
8. Podgoriçe kazası Jablyak Kasabası'nda merhum Haydar Paşa tarafından inşa ettirilen cami,
9. Podgoriçe Breslavçe? Mahallesinde Hasan Kethüda Cami Şerifi Vakfı,
10. Podgoriçe kasabası haricinde Vrač mahallesinde Mehmet'in inşa ettirdiği cami,
11. Podgoriçe kazası Spuj Kasabası'nda Hacı Ömer Ağanın bina eylediği cami şerif,
12. Podgoriçe kazasında merhum Hacı Mehmet'in bina eylediği mescit,
13. Podgoriçe kazası Oglavayan Camii Şerifi Vakfı,
14. Podgoriçe-i Cedit Kalesi Varoşunda Merhum Hacı Mehmet Camii Şerifi Vakfı.²⁶

Sonuç

Karadağ örneğinde görülebildiği üzere, Balkan ülkelerindeki Osmanlı Vakıfları'nın maruz kaldığı uygulamaları anlayabilmek mümkündür. Bazı şehir ve kasabalarda Müslümanlara ait bir adet vakıf eseri dahi bulunmamaktadır. Son yıllarda demokratikleşme sürecinin hızlanarak mesafe aldığından umarız ki vakıf mallarının kullanıcısı durumunda olan İslam Birliği Teşkilatına iadesi yakında gerçekleşir. Böylece tarih boyunca İslam Birliği'ne verilen zararın en azından bir kısmının tazmin edilmesi ve yapılan haksızlığın bir nebze giderilmesi mümkün olur. Vakıfların iadesi ile ilgili kanun tasarısının hala kanunlaşmadığı ve söz konusu tasarının kanunlaşması halinde bile ciddi haksızlıkların devam edeceği bilincindeyiz. Zira bu kanun tasarısı da sadece 1945

²⁶ VGM defter no:1184/272.

yılından sonra gasp edilen mallarının iadesini öngörmektedir. Toprak reformu adı altında 1918-1939 yılları arasında gerçekleşen toprak gasbının iadesi ebedi olarak düzeltilmemiş bir büyük hata ve haksızlık olarak kalacaktır.

Karadağ Cumhuriyeti, halen tartışılmakta ve vakıf mallarının iadesini büyük ölçüde çözecek olan Restitüsyon Kanunu'ndan evvel, 2007 yılında el konulan taşınmazların iadesi ve tazmin edilmesi ile alakalı kanuna bir takım değişiklikleri yaparak yayınlamıştır. Ancak söz konusu kanunun yürürlüğe girmesinden sonraki üç aylık bir süre içinde başvuruların yapılması istenmiştir. Yüzlerce vakıf biriminin bulunduğu tahmin ettiğimiz Karadağ'da böylesine kısa bir süre içinde belgelendirmeleri her halde mümkün değildir. Bu durumu fark eden Karadağ İslam Birliği Teşkilatı, Maliye Bakanlığına bir yazı yazarak, üç aylık sürenin çok kısa olduğunu belirtmiştir.²⁷ Bu bakımdan kanun koyucuların daha anlayışlı davranmaları için çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca İade Kanunu çıkmadan evvel de bazı önemli neticeler alınabileceğini görmek mümkündür. Mesela 1953 yılında Ülgün'deki Namazgah Camii müstemilatından olan bazı dükkanlar 2008 yılında İslam Birliği'ne iade edilmiştir.²⁸ 30.01.2012 tarihinde Karadağ İslam Birliği ile Karadağ Hükümeti arasında, her iki kurumun konumu, hak ve görevlerini belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 12. maddesine göre "Vakıf Mallarının İadesi Kanunu" nun çıkarılması öngörülmüştür. Ayrıca bu kanunun konusu olacak vakıf mallarının tespit edilmesi hususunun her iki tarafın belirleyeceği bir karma komisyon tarafından yerine getirilmesi uygun olacağı kaydedilmiştir. Bu bakımdan Karadağ'da bulunan Osmanlı vakıflarının en azından bir kısmının önümüzdeki yıllarda yeniden ihya edilmelerini umut edebiliriz.

27 Bajro Agoviç, belgeler kısmı.

28 Bajro Agoviç, s.19.